

Said Nursî'nin Hamidiye Alayları'na bakışı

Sultan Abdulhamid'in adına izafeten kurulan "Hamidiye Süvari Alayları" zamanında çok tartışıldı. Faydaları ve zararları üzerinde çok şeyler yazıldı. Bediüzzaman ise Hamidiye Alayları'na farklı açılardan baktı. Görüşlerini İstanbul'da bulunduğu yıllarda gazetelerde yazdığı çeşitli makalelerde dile getirdi. Bediüzzaman, doğuda bedevî aşiretlerinin Hamidiye Alayları ile en yüksek bir askerî ve medenî dereceye sevk edildiğini kabul eder.¹ Önce süvari alaylarının çıkış amacını ve tarihi seyrini kısaca tanımaya çalışalım.

Sultan Abdulhamîd, saltanatı boyunca bütün gücüyle Doğu Anadolu'yu kurtarmaya, orada kurulacak bir Ermenistan devletini engellemeye, Rum ve İngiliz emperyalizminin hareket kabiliyetini azaltmaya çalıştı. Ayrıca devletin askerî ve mülkî otoritesini Doğu Anadolu'da tesis etmek, Anadolu halkının menfaatini koruyan reformlar yapmak, resmî kuvvet ve otoritenin yetersiz kaldığı yerlerde mahallî kuvvet ve otoritelerden faydalanmak, büyük devletlerin reform isteklerini geciktirmek ve uygulamamak, Avrupalı misyonerlerin faaliyetlerini engellemek veya kontrol altında bulundurmak ve aşiretlerden askerî birlikler teşkil etmek amacındaydı.

Sultan Abdulhamîd, özellikle doğuda kurulacak askerî birliklerin çeşitli faydaları olacağını ümit etmekteydi. Bu suretle Doğu Anadolu'da asayişin bozulmasına sebep olan aşiretler disiplin altına alınabilecekti. Doğuda Ermeniler tarafından çıkarılması muhtemel ayaklanmalara karşı mahallî bir direnme meydana getirecek bir teşkilât kurulacaktı. Rusya ile girilecek bir savaşta bu cesur halktan yararlanılacağı ve yabancı devletlerin, aşiretler arasında yapmakta oldukları kışkırtmalar da bu şekilde önlenebilecekti. Ayrıca Rus ordularına karşı kullanılabilecekti. En önemlisi ise, yabancı devletlerin aşiretler üzerindeki tahrik ve propagandası önlenmiş olacaktı.

Bu sırada Doğu Anadolu'da aşiretler 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının (93 harbi) ortaya çıkardığı otorite boşluğu sebebiyle birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdi. Ayrıca merkezî otoritenin temsilcileri olan mahallî yöneticileri de dinlemez hâle gelmişlerdi. Bölgede tampon bir Ermeni devletinin kurulmasını isteyen İngiltere de aşiretlerin bu tutumunu teşvik ederek onları tahrike başladı ve her türlü desteği vâdetti. Bu tahrik ve destekler sonucunda bazı aşiret reisleri Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlere başladılar.

Hamîdiye Süvari Alayları kuruluyor

Göçebe olarak çadırlarda yaşayan doğudaki aşiretler halkından, memleket savunması bakımından yeteri kadar yararlanılmamakta idi. Bunların yerleri yurtları belli olmadığından ve bir yerde yerleşerek sürekli olarak orada kalmamaları yüzünden, askerlik hizmetleri bir düzene konamamıştı.

Tehlikeyi sezen Sultan Abdulhamîd, hiçbir devlet nizâmı tanımayan aşiretleri medenîleştirmek, disiplin altına alarak eğitmek ve aralarındaki kavgalara son vererek bu yöndeki aksiyonu devlet menfaatine kullanmak üzere "Hamîdiye

Süvari Alayları” adı altında bir düzene konulmasına karar vermiş ve bu maksatla 20 Ekim 1890 tarihinde 233 sayılı bir kanun çıkarılmıştı.

Dördüncü ordu kumandanı Müşir Zeki Paşanın da desteklediği bu projeye, paşaların büyük bir kısmı karşı çıktı. Sultan Abdulhamîd, Zeki Paşayı bu işle görevlendirdi. Kendisine Erzincan’ı merkez seçen Zeki Paşa 1891 ilkbaharında faaliyete geçti. İlk iş olarak Mirlivâ Mahmûd Paşayı Van, Malazgirt, Hınıs taraflarına gönderip aşîretlerden Hamîdiye Alaylarının teşkilini başlattı. Bu faaliyet beş yıl sürdü.

Alaylar, aşîretlerin nüfus sayısına göre teşkil edilmişti. Her aşîretten nüfusuna göre bir veya iki süvari alayı teşkil olunmuştu. Her aşîretin süvari alayı kendi içinde sıra ile numara almıştı. Birinci, İkinci Süvari Alayı gibi.

1896’da Erzincan, Dersim, Erzurum, Diyarbakır, Van, Malazgirt, Urfa ve doğuda daha birçok yerde Hamîdiye Sûvârî Alayı teşkil edildi. Bu dönemde yalnızca Erzurum vilâyeti dâhilinde 8 alay kuruldu.

Hamîdiye Süvari Alayları’nın yapısı

1891’de ilk olarak çıkarılan elli üç maddelik nizamnâmede Hamîdiye Sûvârî Alaylarının nasıl kurulacağı ve özelliklerinin nasıl olacağı açıklanmıştır. Buna göre; bu alayların isimleri “Hamîdiye Sûvârî Alayları”dır. Bu alaylar, dört bölükten az, altı bölükten fazla olmayacaktır. Her bölük; dört takımdan, her takım da 32 erden az, 48 erden fazla olmayacaktır. Her alay en az 512, en fazla 1152 kişiden meydana gelecektir. Her dört alay bir liva sayılacaktır. Büyük aşîretlere bir veya birden fazla alay, küçük aşîretlere ise bir kaç bölük kurma hakkı verilecektir. Ancak alay kurulması ve eğitim maksadıyla aşîretlerin birleştirilmesi önlenerek, merkezî otoritenin veya ordu komutanlarının emri ile yalnızca savaş zamanında birleştirilecekti. Her alaydan iki çavuş ordu-yu hümâyûn merkezine gönderilip eğitime tâbi tutulacaktı. Ayrıca her alaydan bir çocuk seçilerek İstanbul’a gönderilecek, orada sûvârî mektebinde tahsil gördükten sonra mülâzımlık (teğmen) rütbesiyle memleketine ve alayına dönecekti.

Hamidiye Süvari Alayları erlerinin askerlik süresi 23 yıl olarak kabul edilmişti. Bütün aşîretlerdeki erkeklerden 17 yaşından 40 yaşına kadar olanlar asker sayılmakta idi. Bu erat üç kısma ayrılmıştı. 17-20 yaşında olanlara “Efrad-ı İptidai”, 21-23 yaşında olanlara “Efrad-ı Nizamiye” ve 40 yaşında olanlara da “Redif Efradı” adı verilmişti.

Hamidiye süvari alayları çeşitli kabilelerden kurulduğundan kıyafetleri de değişti. Birliklerin onbaşı ve çavuşları günümüzde olduğu gibi kendi erleri arasından seçilirdi. Hamidiye süvari alaylarının ilk teşkilinde bu alayların başına aşîret reisleri komutan olarak atanmış ve kendilerine rütbe, nişan verilip maaş bağlanmıştı. Aşîretin diğer ağaları da subay olarak görevlendirilmişlerdi. Kaymakam, binbaşı, kolağası ve mülâzım rütbelerindeki görevlilerin aşîretlerin ileri gelenlerinden tayin edilmesi uygun görülmüştü. Aşîret çocuklarından Harp Okulunu bitirenleri ile üç yıllık süvari okulunu tamamlayanlar teğmen olurlardı.

Hamidiye süvari alaylarına atanan subaylar, 14 yıl hizmete mecburdular. Meşrû bir mazeretleri olmadıkça istifa edemezlerdi. Erler ve subaylar, toplantılara katılmak zorunda idiler. Aşîretlerin veya kabilelerin âdetleri cezayı hafifletmezdi.

Belirtilen esaslarda kurulan Hamîdiye Alaylarına katılmak için her aşîret severek mürâcaat ettiğinden, hepsini alma imkânı olmuyordu. Hamîdiye Alaylarının sayısı ilk zamanlar 50 civârında iken, zamanla 100’e yaklaştı. Alaylara katılmak için güneydeki Arap kabîleleri de mürâcaat ediyorlardı.

1891 yılında pek çok aşîret reisi İstanbul’a gelerek Sultan Abdulhamîd’i ziyaret ettiler ve bağlılıklarını arz ettiler. Sultan Abdulhamîd de onların her birine hediyeler ve nişanlar vererek taltif etti. Böylece merkezî otorite ile aşîretler arasında önceden olmayan diyalog kurulmuş oldu. Fakat her şeye rağmen Hamîdiye Alaylarıyla dirlik, düzenlik sağlamak kolay olmuyordu. Aşîret hayâtına alışmış insanlardan düzenli askerî birlikler meydana getirmek zordu. Bu durumları bilen Sultan Abdulhamîd, aşîretlere karşı devamlı hoşgörü ve sabırla muâmele edilmesini tavsiye etti. Hatta irâdelerinin birinde; “Normal askerî birlikler gibi hareket etmeleri imkânsız ise de, hiç olmazsa bu sâyede disiplin altına alınmış ve netîcede günün îcâblarına göre, az da olsa, eğitilmiş olurlar.” dedi.

Askerî yönden stratejik öneme sahip yerlerde kurulan Hamîdiye Alaylarının her birine, bir tarafında Kurân-ı Kerîm'den bir âyet, diğer tarafında ise pâdişâh armasıyla işlenmiş kırmızı atlastan sancaklarla, beyaz ipek kumaşa yaldızla yazılmış fermanlar verildi. Zaman zaman Erzincan'a gelerek Zeki Paşaya bağlılıklarını bildiren aşîret reisleri, 1893'te kalabalık bir grup hâlinde İstanbul'a giderek pâdişâh tarafından kabul edildiler.

Hamîdiye Alaylarıyla ilgili ilk nizâmnâmenin dört yıllık uygulamasından sonra elde edilen tecrübeler ışığında, 1896 yılı başlarında yeni nizâmnâme hazırlanarak yürürlüğe konuldu. Birinciye göre daha ayrıntılı olan nizâmnâmede yeni hükümler de yer aldı. Ayrıca alay ve bölük kadrolarının yetiştirilmesiyle ilgili yeni hükümler ve uygulamalar getirildi. Bütün askerî okulların kapısı aşîret çocuklarına açıldı. Aşîretleri devlete yakınlaştırmak ve devletle kaynaştırmak için aşîret mektebi açıldı ve pek çok aşîret çocuğu yetiştirildi. İyi niyetle kurulan aşîret mektebi 15 yıl dayanabilmiş ve 1907 yılında kapatılmıştır. Bu okuldan mezun olan bazı öğrenciler Harbiye ve Mülkiye mekteplerini bitirip bölgelerine askerî ve mülkî makamlara tayin edilmişlerdir.

İttihad Terakki ve Hamîdiye Alayları

Hamîdiye Alaylarının kurulmasıyla Sultan Abdulhamîd'in aşîret reisleri ve din adamlarıyla olan sıkı ilişkileri sonucunda, merkezî otorite kuvvetlenerek çarlık Rusya'sının Türkiye üzerindeki emelleri, İngilizler ve Fransızların, Ermenileri kışkırtma yoluyla çıkarmak istedikleri olayların yanında, kan dâvâsı ve aşîret kavgalarının önüne geçildi. İstanbul ile Diyarbakır arasında ve bölgede telgraf hatlarıyla diğer iletişim araçları Hamîdiye Alayları sâyesinde gelişti.

O günkü şartlarda Doğu Anadolu'nun ve diğer bölgelerin sosyal ve iktisâdî meselelerinin hâlinde çok büyük rolü olan Hamîdiye Süvari Alayları, siyâsî bakımdan sömürgeci devletlerin ve azınlıkların hedefi hâline geldi. Çünkü bu güçler ve azınlıklar amaçlarına ulaşabilmek yolunda Sultan Abdulhamîd'i ve Hamîdiye Alaylarını en büyük engel görüyorlardı. Sultan Abdulhamîd'in tahttan indirilmesinden sonra, iktidara yerleşen İttihad ve Terakkî, Hamîdiye Süvari Alaylarının teşkilâtını lağvetti. Aşîret hafif süvârî alayları adıyla yeniden düzenlendi ve sayıları da azaltılarak 24'e indirildi. Doğuda meydana gelen Ermeni isyânlarında önemli faydası görülen bu alaylar, Balkan Savaşında yerinden oynatılmadı.

1913 yılında, alaylar yeni bir teşkilâtlanma içerisine sokularak ihtiyat süvârî alayları adı altında, iki fırka hâlinde, merkezi Erzurum olan dokuzuncu kolorduya bağlandılar. I. Dünya Savaşında doğuda dinç ve zinde olarak Ruslara karşı kahramanca çarpışan bu alaylar, pek çok kahramanlık gösterdiler ve Rus birliklerini geri dönmeye zorladılar. İran, Rus, İngiliz, Fransız ve Ermeni saldırılarına karşı devletin yanında mücâdele veren bu alayların pek çok askeri, çarpışmalar sırasında şehid düştü.

Hamîdiye Alayları ve koruculuk

Gerçekte Hamidiye Süvari Alayları düzenli bir askerî teşkilât olmaktan çok uzaktılar. Reisleri, ağaları ve erleri, gerçek bir askerî eğitim görmemişlerdi. En iyi bildikleri şey ata binmek, cirit oynamaktan ibaretti. Aslında askerliğin gereklerini öğrenmeye de niyetleri yoktu. Bu yüzden herhangi bir harekâтта bunlardan asker olarak yararlanmak da zordu. Fakat ellerine büyük bir yetki geçmişti. Silâhları vardı. Bir emir altında birleşmiş ve toplanmışlardı. Şehirler ve kasabalar bunlardan zarar görüyorlardı. Halkın şikâyetleri başlamıştı.

Günümüzde doğuda "Koruculuk" olarak devam eden sistemin bir anlamda Hamidiye Alaylarının taklidi olduğunu söyleyebiliriz.

Bediüzzaman, Hamîdiye Alayları için ne dedi?

Yukarıda gördüğümüz gibi Hamidiye alaylarının işleyişi birkaç değişikliğe uğramış, lağvedilmesi gündeme gelmiştir. Bediüzzaman, "asakir-i milliye-i Kürdî" (Kürt askerleri) kabul ettiği Hamidiye alaylarının lağvını değil, intizamını istemektedir. Çünkü intizam zararı def ve büyük menfaatini sağlayacaktır. Ölüm ve mahvın kardeşi olan ve zararı zararla def etmek olan lağv usûl kurallarına aykırıdır. Hayatı boyunca gaye kabul ettiği ittihadın temelini ve bağının Hamidiye Alayları olduğuna işaret eder.

Alayların mevcut durumuna bakılırsa Kürtler, askerlikten önceki hallerine ve Hamidiye olmayanlara oranla

medenileşmesi hızla gerçekleşmektedir. Askerlik konusunda diğer kavimlerden daha yeteneklidir. Medeniyetin cennet kapısı, askerlik yönüyle eğitim bahçesine açılmıştır. Daha önce aşiret mekteplerinin kapatılması Kürt çocuklarının sevincini söndürmüş ve ümitsizliğe düşürmüştür. Bunun sonucu olarak sadık bir unsurun sadakatlarının esasını sarsmıştır. Pencere hükmünde olan aşiret mekteplerinin kapatılması böyle zarar verirse, kapı hükmünde Hamidiye alaylarının kapatılmasının ne kadar zarar verdiğini siz kıyas ediniz.²

Bediüzzaman bir başka makalesinde³ “Kürdistan’ın istikbalini temin edecek” esası ve medresesi aşiret alayları kabul edilen din ilimleri ile beraber medeniyet fenlerini genelleştirmek olarak ifade eder. Aşiretlerde asker olmayanları da onlar gibi millî asker yapılmasının önemine dikkat çeken Said Nursî, elektrik ışığı gibi olan askerlik, birbirlerine komşu olan aşiretler arasında reaksiyon peyda ederek onların cevherlerini ortaya çıkaracağını söyler.

Başlangıçta Hamidiye alayları, zayıf hükümetin sınırlarını korumak ve vatan düşmanlarının tepesinde bir tehdit sopası idi. Hâlbuki istibdat millet hâkimiyetini sağlayan kamuoyunun amansız düşmanıdır. Böylece kamuoyunu sonuç veren ittifadı, dürbünü, keskin kılıcı ve kılavuzu olan maarifi kurmaya muvaffak olsunlar.

Bediüzzaman, Hamidiye alaylarının ıslâhı konusunda öne sürdüğü çare şudur: “Aşiret, alaylılık ve askerlik bab-ı âlisi ile mekatib ve maarif içlerine idhal ve maden-i saadetleri olan medaris-i münderiseyi ihya ile ulûm-i diniye ile beraber fûnun-i lâzime-i medeniyeyi Kürt uleması tedris etmektir.”

Yani aşiretleri alaylara çevirip askerlik düzenine koyup, içine okulları ve eğitimi sokup izleri silinmiş medreseleri ihya ile din ilimleri ile birlikte medeniyet fenlerini Kürt âlimleri arasında ders vermektir. Her milletin, özellikle Kürtlerin kopmaz bağı olan ittifad bir köşk olsa aşiret alayları ve her unvana galip gelen askerlik esaslı ve uzun bir temel ve sağlam bir tavan olacaktır. Bu sonuca ulaşmak için eğitime öncelik verilmelidir.

Bediüzzaman Said Nursî gençlik yıllarında, Hamidiye paşalarından Miran aşiret reisi Mustafa Paşayı, yöre halkına yaptığı baskı ve zorbalıktan vazgeçirmek için Cizre’ye gitti; aralarında sert münakaşalar yaşandı. Mustafa Paşa Said Nursî’yi, ilmine güvendiği âlimleriyle münâzaraya dâvet etti. Said Nursî, her meselede onlara üstün geldi.⁴

Bediüzzaman, Erek Dağı’nın başında iman ve Kur’ân hakikatlerinin anlaşılması ve yaşanması için gayret içindeyken, Ankara’da yeni bir rejim şekillenmeye başlamıştı. Rejimdeki değişiklikleri hazmedemeyen çevrelerde ise Ankara’ya karşı tepkiler oluşuyordu. Böyle gergin bir ortamda hükümete karşı ayaklanmayı plânlayan Şeyh Said, Bediüzzaman’a mektup yazarak kendisine destek vermesini istedi. Ancak Said Nursî, bunun “menfi bir hareket” ve “kardeşkanı dökmek” olduğunu anlatarak, onu isyandan vazgeçirmeye çalıştı. Milletin irşat ve tenvirine önem verdiğini her vesileyle ifade etti. Ayrıca, Şeyh Said ayaklanmasına aşiretiyle destek olmak isteyen doğunun ünlü ve güçlü Hamidiye Paşalarından Kör Hüseyin Paşa, Bediüzzaman’ı Erek Dağı’nda ziyaret etmiş ve fikrini sormuştu. Bediüzzaman da ona, “Kan dökme, kan dökme, kan dökme!” diye cevap vermiş; Paşa da ayaklanmaya katılmamıştı.⁵

Eksikleri, yanlışları olmakla birlikte iyi niyetle kurulmuş Hamidiye alayları doğuda asayiş sağlamaya çalışmıştır. Kapatıldıktan sonra izleri uzun zaman devam etmiştir. Günümüzdeki koruculuk sistemini Hamidiye Alayları ile tekrar karşılaştırıp bölgenin özelliklerini de göz önünde bulundurarak ıslâh etmek belki daha doğru olacaktır.

Dipnotlar:

1- Bediüzzaman Said Nursî, Eski Said Dönemi Eserleri, s. 308.

2- Bediüzzaman Said Nursî, aynı eser, s. 18-19.

3- Bediüzzaman Said Nursî, aynı eser, s. 26.

4- Bediüzzaman Said Nursî, Tarihçe-i Hayat, s. 67-70.

5- Bediüzzaman Said Nursî, aynı eser, s. 237-238.

